

Piotr KOZŁOWSKI

Bieszczadzki Oddział Straży Granicznej - Przemyśl

SPRAWY UKRAIŃSKIE W ŚWIETLE MATERIAŁÓW MAŁOPOLSKIEGO INSPEKTORATU OKRĘGOWEGO STRAŻY GRANICZNEJ W LATACH 1928 - 1934

Przyłączenie Górnego Śląska do Rzeczypospolitej zakończył proces scalania ziem polskich po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. Ostatecznie terytorium państwa polskiego obejmował obszar 388.390 km², a długość jego zewnętrznych granic wynosił ok. 5539 km. Niekorzystny przebieg granicy Rzeczypospolitej, brak naturalnych granic państwa spowodował, że problematyka ochrony granicy leżała w szczególnym zainteresowaniu ówczesnych władz Polski.

Wypracowana koncepcja w latach dwudziestych przewidywała, iż za ochronę granicy II Rzeczypospolitej odpowiedzialne będą dwie formacje: na wschodniej rubieżach z uwagi na sytuację geopolityczną, a także ze względu na stałe zagrożenie ze strony państwa sowieckiego w 1924 ochronę granicy o długości 2100 km powierzono Korpusowi Ochrony Pogranicza natomiast granicę południową zachodnią i morską o długości 3200 km powierzono w 1928 roku Straży Granicznej. Za takim rozwiązaniem tj. powierzeniu wschodniej granicy formacji wojskowej a ochronę pozostałych granic formacji typu policyjnego przemawiał fakt stałego zagrożenia granicy przez wschodniego sąsiada i w miarę ustabilizowana sytuacja polityczna z pozostałymi sąsiadami Polski. Duży wpływ na taką, a nie inną formę ochrony granicy państwa miał też zróżnicowany ustrój polityczny i stosunki ekonomiczne sąsiadujących z państwem polskim jej sąsiadów.

Rozkazem operacyjnym nr 5 z dnia 16.05.1928 r. dowódcy Straży Granicznej gen. bryg. Stefana Paślawskiego powołano Małopolski Inspektorat Okręgowy (dalej MIO SG) w miejsce dotychczasowo istniejącego Małopolskiego Inspektoratu Straży Celnej na czele którego, stanął dotychczasowy dowódca Małopolskiego Inspektoratu Straży Celnej mjr Marian Jadwinski. Siedzibę dowództwa Inspektoratu Okręgowego przeniesiono z Lwowa do Sanoka a od 1930 r. do Przemyśla.

Nowo utworzonemu Inspektoratowi Okręgowemu powierzono ochronę granicy południowej państwa z Czechosłowacją od styku placówki I linii Głuchaczki należącej do Śląskiego Inspektoratu Okręgowego, aż do rejonu styku granicy polsko - rumuńskiej w rejonie miejscowości Żezawa o łącznej długości 1143,9 km co stanowi 35,7 % powierzonej do ochrony Straży Granicznej granicy państwa. Powierzony

odcinek granicy należał do bardzo trudnych w związku z faktem, że granica państwa przebiegała w większości w terenie górzystym, którego ukształtowanie terenu sprzyjało grupom przestępczym, oraz że wśród ludności pogranicza po obu stronach granicy istniały powiązania rodzinne. Terenem operacyjnego działania MIO SG były ówczesne województwa Polski: krakowskie, lwowskie i stanisławowskie

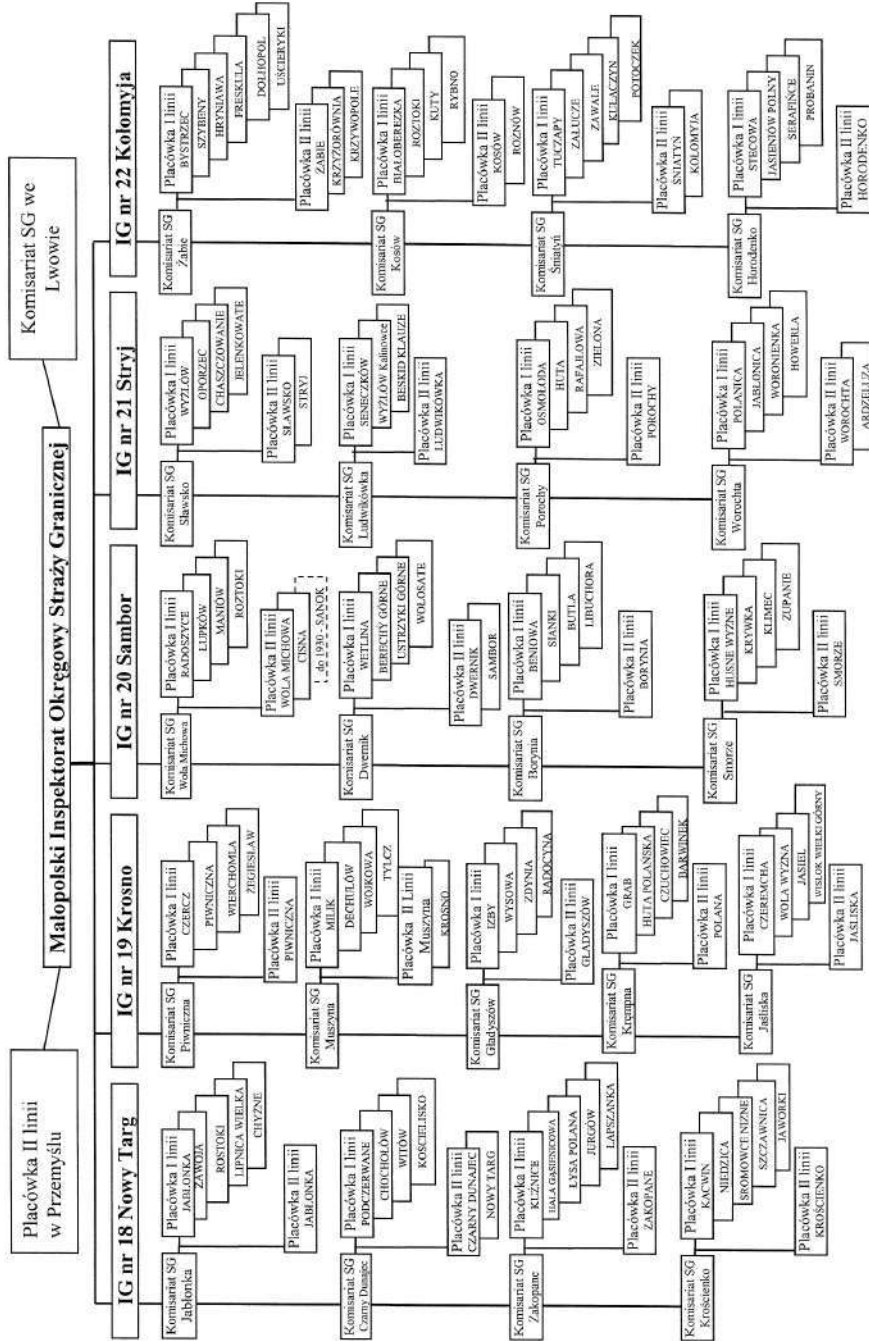
Jednostką administracyjną w strukturze Inspektoratów Okręgowych były Inspektoraty Graniczne, które zajmowały się ochroną granicy na odcinku granicy średnio od 120 do 160 km. W strukturach MIO SG z siedzibą w Przemyślu znajdowało się 5 Inspektoratów Granicznych (dalej IG) z siedzibą w Nowy Targu, Jaśle, Samborze, Stryju i Kołomyji, każdemu z tych IG podlegało 4 - 5 komisariatów, którym podporządkowane zostały placówki I linii oraz placówki wywiadowcze II linii. Struktura organizacyjna MIO SG w Przemyślu została przedstawiona na podstawie schematu organizacyjnego.

W okresie międzywojennym Polska była państwem wielonarodowym. Problematyka narodowościowa w okresie II Rzeczypospolitej należała do szczególnie delikatnych i drażliwych spraw, wynikało to przede wszystkim z faktu, iż teren ówczesnego państwa polskiego zamieszkiwał dość duży odsetek mniejszości narodowych przy czym w województwach Polski centralnej był on mniejszy niż na wschodnich rubieżach Polski.

W wyniku przeprowadzonego po raz pierwszy tuż po odzyskaniu niepodległości powszechnego spisu ludności w 1921 r. okazało się, że ludność zamieszkująca terytorium Polski liczyła 27 176 717 mieszkańców. Według zastosowanego wówczas kryterium narodowościowego w Polsce zamieszkiwało 69% Polaków, 14,3 % Ukraińców, 7,8% Żydów, 3,9 % Białorusinów, 3,9 % Niemców i 0,9 %, innych narodowości (Czesi, Słowacy, Cygani, Ormianie).¹ Powyższe dane oparto na kryterium deklaracji języka ojczystego przez uczestniczących w spisie narodowym. Jeszcze inne dane znajdują się w części poświęconej wyznaniom, gdzie występujący odsetek mniejszości narodowych w II Rzeczypospolitej jest znacznie wyższy od kryterium języka ojczystego.

Przedstawione dane dotyczące mniejszości narodowych są niepełne z uwagi na fakt, że spis ludności nie objął swym zasięgiem terytorium woj. śląskiego oraz obszar tzw. Litwy Środkowej przyłączonych do Polski po przeprowadzonym spisie, dlatego też za wiarygodne należy przyjąć dane o składzie narodowościowym ówczesnego państwa polskiego jakie zostały uzyskane podczas II Powszechnego Spisu Ludności przeprowadzonego 9 XII 1931 r. . .

¹ Andrzej Ajnenkiel, *Od rządów ludowych do przewrotu majowego. Zarys dziejów politycznych Polski 1918 – 1926*, s. 216.

Schemat organizacyjny MIO SG w Przemyślu w 1930r opracowany na podstawie Rozkazu Organizacyjnego nr 7 z dnia 25.09.1929 KSG – ASG Zespół akt Komendy Straży Granicznej nr 1045/55

Z danych zebranych przez Urząd Statystyczny na podstawie przeprowadzonego spisu w grudniu 1931 r. wynikało, że terytorium Polski zamieszkiwało 32 107,3 tys. mieszkańców z czego uczestniczący w spisie narodowym jako język ojczysty zadeklarowało :

- język polski - 21 993,4 tys. co stanowiło 68,9 % ogółu ludności
- język ukraiński - 3.222.0 tys. co stanowiło 10,1 % ogółu ludności
- język żydowski - 2.732,6 tys. co stanowiło 8,6 % ogółu ludności
- język ruski - 1.219,6 tys. co stanowiło 3,8 % ogółu ludności
- język białoruski - 989,9 tys. co stanowiło 3,1 % ogółu ludności
- język niemiecki - 741 tys. co stanowiło 2,3 % ogółu ludności
- język rosyjski - 138,7 tys. co stanowiło 0,4 % ogółu ludności
- inne języki - 878,6 tys. co stanowiło 2,8 % ogółu ludności
(w tym: litewski, łużycki, czeski).²

Z przedstawionych danych wynika że ok. 31,1 % tj ok. 9 922.4 tys. ogółu ludności deklarowało swoją przynależność do określonej grupy etnicznej zamieszkującej terytorium Polski .

Najliczniejszą mniejszość narodową zamieszkującą na terenie ówczesnego państwa polskiego stanowiła ludność pochodzenia ukraińskiego. Analizując przedstawione dane należy zwrócić uwagę na fakt, że w podanym zestawieniu wyróżniają się dwie grupy językowe bardzo pokrewne sobie tj. język ruski i ukraiński. W publikacjach diaspory ukraińskiej wychodzących na zachód liczebność ukraińskiej zamieszkującej tereny II Rzeczypospolitej jest o wiele większa i według tych źródeł wynosiła ona około 4,5mln.³ Ludność ta zamieszkiwała w zwartych skupiskach na terenie woj. lwowskiego, stanisławowskiego, tarnopolskiego i wołyńskiego.

Kolejną mniejszością narodową mającą dość znaczny udział populacji w strukturze narodowościowej stanowili ob. pochodzenia żydowskiego. Odrodzona II Rzeczypospolita stanowiła trzecie pod względem wielkości skupisko Żydów na świecie. W przedwojennej Polsce zamieszkiwało ok.: 2.732,6 tys. co stanowiło 8,6 % ogółu ludności przy czym dane te są różne i np. J. Tomaszewski szacuje populację na ok. 3114 tys. osób. Żydzi stanowili znaczny odsetek ludności w centralnych, a także wschodnich województwach Polski.

Występujące grupy narodowościowe na terenie państwa realizowały swoją politykę. która była w wielu przypadkach sprzeczna z interesami państwa Polskiego, o ile obywatele polscy narodowości czeskiej i słowackie występujący na terenie woj. Krakowskiego stanowili wobec władz II RP grupę lojalną to występująca głównie na terenie wschodnich

² Rocznik statystyczny 1938.

³ Władysław A. Serczyk, *Historia Ukrainy*, s. 223.

województw mniejszość ukraińska otwarcie kwestionowała istnienie państwa polskiego dążąc do jego destrukcji.

Podobna sytuacja dotyczyła ludności pochodzenia niemieckiego której z chwilą pojawienia się ruchu narodowosocjalistycznego w Niemczech nastroje zaczynała się polaryzować. Ludność pochodzenia niemieckiego zamieszkiwała na terenach woj. poznańskiego pomorskiego oraz śląskiego ponadto na terenach wschodnich znajdowały się zwarte kolonie osadników niemieckich.

Należy podkreślić że Czesi, Słowacy i Ukraińcy stanowili ludność rdzenną, która w wyniku ukształtowanie się granic II Rzeczypospolitej znalazła się na terytorium państwa, natomiast ludność pochodzenia niemieckiego a przede wszystkim żydowskiego stanowiła grupę etniczną która na przestrzeni wieków napłynęła na terytorium ówczesnego państwa. Przedstawione dane odzwierciedlają mozaikę narodowościową jak występowała w skali ogólnopolskiej, zupełnie inaczej sytuacja ta kształtowała się w poszczególnych województwach zwłaszcza we wschodniej części Polski.

W strefie operacyjnego działania Małopolskiego Inspektoratu Okręgowego Straży Granicznej znajdowały się tereny przygraniczne należące do województw krakowskiego lwowskiego i stanisławowskiego, gdzie problematyka narodowościowa przedstawiała się następująco:

Tabela nr 1

*Struktura narodowościowa
w woj. krakowskim, lwowskim i stanisławowskim
na podstawie spisu narodowego przeprowadzonego w Polsce w 1931 r.*

	Woj. Krakowskie		Woj. Lwowskie		Woj. Stanisławowskie	
	w tys.	%	w tys.	%	w tys.	%
ogółem	2 297,8	100	3 127,4	100	1 480,3	100
j. polski	2 097,4	91,5	1805	57,8	332,2	22,4
j. ukraiński	2,1	0,09	579,5	18,5	693,8	46,9
j. rusiński	58,3	2,5	487,7	15,6	325,1	21,9
j. żydowski	128	5,5	232,9	7,4	109,4	7,3
j. niemiecki	8,9	0,3	12,1	0,3	16,7	1,1

Źródło: *Mały rocznik statystyczny z 1938*

Z HISTORII OCHRONY GRANIC

Z przedstawionych danych w tabeli nr 1 wynika, że sytuacja narodowościowa układała się różnie i zależała ona od usytuowania danej jednostki administracyjnej na obszarze II RP. W województwach należących do Polski centralnej a więc w Krakowskim odsetek mniejszości narodowych stanowił niewielki procent bo zaledwie ok. 8,5 %, sytuacja to ulegał zmianie stopniowo w województwach wschodnich, gdzie w woj. Lwowskim wynosił on 42,2 %, a w województwie stanisławowskim wynosił już on 77,6 % ogólnej populacji ludności w danym województwie. Układ narodowościowy miał istotny wpływ na sytuację panującą na pograniczu w związku z zagrożeniem granicy państwa ochranianej przez MIO SG.

W dużej mierze na daną sytuację miała, także polityka narodowościowa prowadzona wobec mniejszości narodowych przez władze państwa Polskiego. *Polityka ta była różna i można było ją podzielić na kilka zasadniczych etapów:*

- okres przed zamachem majowym
- okres po zamachu majowym
- okres po śmierci marszałka Józefa Piłsudskiego

Generalnie można stwierdzić, że polityka Państwa Polskiego wobec mniejszości narodowych brakowało konsekwencji i ulegała ona na przestrzeni dwudziestolecia przemianom. W wielu przypadkach prowadziła ona do antagonizowania poszczególnych grup narodowościowych.

Z pośród w/wym. grup etnicznych zamieszkujących pogranicze największe zagrożenie dla jej nienaruszalności stwarzały mniejszość niemiecka i ukraińska, która otwarcie kwestionowała porządek wersalski i przebieg granic państwa polskiego, dążąc do secesji tych ziem na których stanowili większość. Występując z programem rewizji granic, walcząc ze strukturami państwowymi ludność ta znalazła się w szczególnym zainteresowaniu służb wywiadowczych państwa w tym i Straży Granicznej działającej na pograniczu.

Występujący układ narodowościowy miał także istotny wpływ na sytuację panującą na pograniczu oraz na granicy państwa ochranianej przez MIO SG w związku z zagrożeniem jej przez czynnik ukraiński.

Sprawy ukraińskie w świetle materiałów służb informacyjnych MIO SG w Przemyślu. „Wywiad - polityczny ”

W okresie międzywojennym terytorium państwa a także państw sąsiadujących z Polską: Czechosłowacji, Rumunii i ZSRR zamieszkiwali Ukraińcy, którzy stanowili dość liczną grupę narodowościową. Naród ukraiński pozbawiony własnego państwa dążył do rewizji granic

i utworzenia w przyszłości niepodległego ukraińskiego państwa. W związku z powyższym faktem w okresie międzywojennym działające na terytorium Polski liczne organizacje społeczne, gospodarcze oraz polityczne były w zainteresowaniu aparatu bezpieczeństwa w tym i SG.

Służby informacyjne MIO SG wykonując zadania operacyjne w strefie nadgranicznej, a także na przedpolu zajmowała się obserwacją organizacji narodowych i partii politycznych ukraińskich działających na terenie małopolski wschodniej. W zainteresowaniu pionu operacyjnego były zarówno organizacje narodowe ukraińskie jak i członkowie tych organizacji, ich stosunek do państwa polskiego oraz wydarzenia mające wpływ na ochronę nienaruszalności granicy państwowej. Było to niezwykle ważne z uwagi na fakt, iż organizacje ukraińskie były powiązane z służbami wywiadowczymi państw ościennych tj. Niemiec, Rosji Radzieckiej, Litwy i Czechosłowacji. Radykalne organizacje ukraińskie, które działały na terenie kraju korzystały ze wsparcia zagranicznego. Otrzymując wsparcie zagraniczne prowadziły one na terenie Polski działalność sabotażową i dywersyjną wymierzoną w aparat administracji, zmierzającą do destrukcji i destabilizacji państwa polskiego. Straż Graniczna współpracując z aparatem bezpieczeństwa, posiadając rozpoznanie o aktywności środowisk ukraińskich zamieszkałych w strefie nadgranicznej, w bezpośrednim zapleczu MIO SG, a także na przedpolu, mogła skutecznie przeciwdziałać tym działaniom, zapewniając w ochra- nianym pasie granicznym bezpieczeństwo oraz ład i porządek.

Na podstawie wnikliwej obserwacji różnych środowisk będących w strefie operacyjnego zainteresowania strażników małopolskich usta- lono, że występujący ukraiński ruch narodowy można podzielić na trzy orientacje polityczne tj.

- stronnictwa centrowe
- stronnictwa lewicowe
- stronnictwa nacjonalistyczne

Do stronnictw ukraińskich działających na terenie Polski o centro- wych poglądach można było zaliczyć:

- a) *Wołyńskie Ukraińskie Zjednoczenie /W. U. O /* partia stworzona w 1931r. przez grupę posłów i senatorów wchodzących w skład BBWR celem, której było pozyskanie mas politycz- nych ukraińskich na Wołyniu i w małopolski wschodniej. Organizacja ta w stosunku do państwa polskiego była lojalna, jednym z głównych celów jej było przeprowadzenie reformy rolnej na wschodnich kresach II Rzeczypospolitej. Wydawała w Łucku czasopismo „Ukraińska Nywa”.

- b) *Ukraińskie Narodowo Demokratyczne Zjednoczenie /UNDO/* było to stronnictwo założone w 1925 r. o dużych tradycjach. Dążyło ono do stworzenia niepodległego państwa ukraińskiego ze wszystkim rdzennych ziem ukraińskich. W okresie międzywojennym partia ta należała do najsilniejszego stronnictwa ukraińskiego. W partii występowały dwie frakcje .

Frakcja której przewodził Dymitr Lewickij stanowiąca większość w UNDO opowiadała się za stopniowymi przemianami na pierwszy plan wysuwała wobec państwa polskiego szerokiej autonomii na ziemiach zamieszkałych przez Ukraińców.

Frakcja którą kierował Dymitr Palijew dążyła do zaostrenia podejścia UNDO w stosunku do Polski, wysuwając hasła niepodległościowe, nie uznawała polityki ugodowej wobec państwa polskiego. W przyszłości przy nadążającej okazji politycznej zmierzała do oderwania ziem wschodnich zamieszkałych przez Ukraińców i stworzenie własnego niepodległego państwa.

Według posiadanego rozpoznania przez służby bezpieczeństwa UNDO posiadała wpływy w instytucjach kredytowych takich jak *Centro - bank, Centro - Sojuz, Masło - sojuz, Nardona Tarhowla*, oraz w organizacjach oświatowych działających na terenie polski południowo - wschodniej „*Proświta*” i „*Ridna szkoła*”, „*Sokił*”, „*Łuch*” i „*Sicz*”. Na podstawie zebranych informacji ustalono, iż pod pozorem prowadzenia działalności kulturalno oświatowej przywódca tego ruchu prowadzą szkolenie wojskowe młodzieży przygotowując społeczeństwo do zbrojnej walki o niepodległą Ukrainę.

Organizacja UNDO działała na terenach dawnego woj. lwowskiego i stanisławowskiego, posiadała własne wydawnictwa prasowe tygodnik - „*Swoboda*” oraz dzienniki „*Diło*” i „*Nowyj czas*” wydawane we Lwowie.

- c) *Ruska Włościańska Organizacja* - było to stronnictwo skupiające na terenie Polski obóz tzw. starorusinów. Początki tej organizacji sięgały czasów monarchii austro - węgierskiej. Partia o silnej orientacji pro - rosyjskiej w założeniach jej przeciwstawiała się ukraińskim aspiracjom narodowym twierdząc, iż rusini są odłamem wielkiego narodu rosyjskiego. Podczas pierwszej wojny światowej stronnictwo zostało rozbite przez władze austriackie. Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę w 1918 r oraz w wyniku zamian jakie zaszły na terenie Rosji organizacja zmieniła orientację na pro polską. Na wschodnich terenach wydawała gazetę „*Ruskij Hołos*”.

Do stronnictw ukraińskich w przedwojennej Polsce o orientacjach lewicowych należały:

- a) *Ukraińska Socjalistyczno Radykalna Partia /USRP/* została założona w 1926 r. . . . Celem tej partii była walka o socjalistyczne i narodowe wyzwolenie mas pracujących. W swoich założeniach zakładała ona przebudowę ustroju gospodarczego i społecznego na model socjalistyczny. Przywódcy tego stronnictwa dążyli do utworzenie na terenach ukraińskich niepodległego państwa Ukraińskiej Ludowej Republiki. Organem prasowym była gazeta „*Hromatskij Hołos*”.
- b) *Komunistyczna Partia Zachodniej Ukrainy /KPZU /* powstała ona w 1924 r. z przekształcenia się Ukraińskiej Socjal Demokratycznej Partii. Posiadała program socjalistyczny. Na terenie Polski dążyła do współ-pracy z PPS. Działania partii były skierowane na pozyskanie elektoratu robotniczego na terenie Małopolski Wschodniej. Partia posiadała swój organ prasowy „*Wpered*” wydawany we Lwowie.
- c) *Ukraińska Włosciańska Jedność* - partia powstała w 1931r. skierowana była do chłopów małorolnych i bezrolnych na terenie Małopolski Wschodniej, Wołyniu i Polesiu. Program społeczny posiadała bardzo radykalny zbliżony do komunistycznej orientacji politycznej. Działacze jej walczyli z kolonizacją polską oraz z osadnictwem wojskowym na kresach wschodnich.
- d) *Ukraińska Partia Pracy* - powstała w 1927 r. z rozłamu w UNDO organizacja o nastawieniu prorosyjskim. Organem prasowym były czasopisma wydawane we Lwowie „*Rada*” oraz „*Praca*”.

Do stronnictw ukraińskich o charakterze nacjonalistycznym, których działalność na terenie Polski w okresie międzywojennym była zabroniona należały :

- a) *Ukraińska Organizacja Wojskowa /UWO/*, która była oparta na strukturach wojskowych, kierował nią płk Jewhen Kono-walec. Na terenie Małopolski wschodniej organizacja prowadziła szkolenie wśród młodzieży ukraińskiej, przygotowując przyszłe kadry wojskowe do walki o niepodległą Ukrainę. Organizacja była odpowiedzialna za przeprowadzenie szeregu akcji dywersyjnych i bojowych na terenie Polski.

Działacze organizacji, poprzez agitację wśród mas ukraińskich pragnęły stworzyć antypolską histerię. Celem tych wystąpień było wywołanie niepokoju, a także poczucia zagrożenia na terenach wschodnich dla ludności polskiej. Na międzynarodowej arenie,

organizacja prowadziła działania zmierzające do wytworzenia wśród opinii międzynarodowej przekonania o prześladowaniu ludności pochodzenia ukraińskiego przez państwo Polski, o braku stabilizacji na kresach wschodnich. Poprzez stałe informowanie o rzekomym zagrozeniu ludności ukraińskiej a także braku możliwości zapewnienia jej bezpieczeństwa ze stron władz polskich na terenach wschodnich, wytworzenie przekonania międzynarodowej opinii publicznej o konieczności rewizji granic II Rzeczypospolitej oraz utworzeniu na odebranych ziemiach Polsce państwa Ukraińskiego. Według posiadanych przez aparat bezpieczeństwa informacji, UWO posiadała siedzibę w Berlinie-korzystając ze wsparcia finansowego jak i organizacyjnego wywiadu niemieckiego. Na terenie wschodnich Polski posiadała sieć doskonale zakonspirowanych „filii”. Członkowie organizacji prowadzili działania szpiegowskie na rzecz Niemiec Organem prasowym OUN była „Surma” wydawana za granicą, którą nielegalnie kolportowano na terenie Polski, wśród członków organizacji.

- b) *Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów /OUN/* stanowiła nadbudowę UWO. Na czele organizacji stali Roman Szuchewycz i Zennon Kossak. Organizacja zajmowała się wychowaniem młodzieży w duchu nacjonalistyczny. W okresie międzywojennym prowadziła walkę zarówno z polskim państwem jak i z komunistycznymi organizacjami ukraińskimi. Członkowie organizacji prowadzili działania szpiegowskie na rzecz wywiadu niemieckiego jak i czeskiego. Siedziba OUN znajdowała się w czeskiej Pradze, organem prasowym była gazeta „*Rozbudowa Nacji*”⁴

Przedstawiona charakterystyka stronnictw ukraińskich jakie działały na terenie II Rzeczypospolitej została opracowana przez wykładowców CS SG w Górze Kalwarii jako materiał pomocniczy przeznaczony do szkolenia politycznego słuchaczy różnych kursów, które odbywały się w latach trzydziestych na terenie centrum. Przeznaczone do użytku szkolnego opracowanie ukraińskich ugrupowań politycznych nie do końca zgłębiały istotę problematyki i nie w pełni oddawały sytuację jaka w rzeczywistości panowała na terenach wschodnich ówczesnej Polski.

Z zachowanych materiałów archiwalnych oraz przekazów prasowych wynikało, iż działające na terenie małopolski wschodniej organizacje ukraińskie, w szczególności OUN i OUN nasiliły działalność bojową skierowaną w aparat władzy, a także wobec Ukraińców, którzy

⁴ Opracowano na podstawie materiałów do szkolenia politycznego w CS SG w Górze Kalwarii – Zespół akt K SG w Szczecinie nr 1492/20

opowiadali się za polityką współpracy i pokojowego współistnienia obojga narodów we wspólnym państwie. Zaplanowane i przeprowadzone akcje bojowe UWO i OUN pod kierownictwem Romana Szuchewycza i Zenona Kossaka, miały być manifestacją potęgi ruchu narodowego, a także manifestacją na arenie międzynarodowej sprawy narodowej i zwrócenie uwagi opinii publicznej na problemy ukraińskie .

Występujące zagrożenie działaniami dywersyjnymi i sabotażowymi na terenie województw południowo - wschodnich stanowiło dla ówczesnego państwa bardzo poważny problem. W 1930 roku na terenie b. Galicji Wschodniej dokonano przeszło 2000 aktów sabotażu i zamachów na życie ziemian oraz przedstawicieli władz.⁵ Ze szczególną zaciekleścią bojówki ukraińskie niszczyły majątki wojskowych osadników na kresach wschodnich.

Do głośniejszych aktów terroru zorganizowanych w latach trzydziestych przez referat bojowy OUN należały:

- zamach na życie Tadeusza Hołówki naczelnika wydziału wschodniego MSZ przeprowadzony w dniu 29.08.1931 r. w Truskawcu,
- napad na ambulans pocztowy pod Birczą w lipcu 1931 r. ,
- napad na Bank Ludowy w Borysławiu w lipcu 1931 r. ,
- zamach na życie komisarza Policji Państwowej Emiliana Czchowskiego dokonany w dniu 22.03.1932 r. na terenie Lwowa,
- napad na Urząd Pocztowy Gródka Jagiellońskim w dniu 29.11.1932 r. ,
- zamach terrorystyczny na Konsulat ZSRR we Lwowie 22.10.1932 r. ,
- zamach na życie Ministra Spraw Wewnętrznych Bronisława Pirackiego przeprowadzony w Warszawie dnia 15.06.1934 r.⁶

Przeprowadzone na szeroką skalę akcje szeregu zabójstw, podpalen, działań sabotażowych spowodowało, iż władze II Rzeczypospolitej przystąpiły zdecydowanie do przeciwdziałania niekorzystnym zjawiskom wykorzystując do tego wszystkie siły i środki w tym i także Straż Graniczną.

Działający na granicy południowo - wschodniej, Małopolski Inspektorat Okręgowy Straży Granicznej włączył się do akcji prewencyjnej mającej na celu zaprowadzenia ładu i porządku w zagrożonym destabilizacją regionie Polski. W tym celu, realizując zadania kontrwywiadowcze, służby informacyjne MIO SG dostały polecenie rozpracowania środowisk ukraińskich, organizację, działalność oraz powiązania tych

⁵ Władysław A. Serczuk, *Historia Ukrainy*, s. 325.

⁶ Edward Prus, *Taras Czupryńka*, s. 79.

grup z wywiadem państw obcych. W zainteresowaniu pionu wywiadowczego znaleźli się lokalni członkowie i sympatycy organizacji UNDO, OWU, OUN i KPZU prowadzących działalność w strefie nadgranicznej.

Rozpracowując lokalne i terenowe struktury organizacji ukraińskich SG dążyła, do rozpoznania środowiska ustalenia listy członków działających w strefie operacyjnego działania MIO SG, osób odpowiedzialnych za kolportaż materiałów propagandowych, osób zajmujących się prowadzeniem różnego rodzaju kwest i zbiórek pieniężnych na rzecz organizacji ukraińskich. Prowadząc takie działania, funkcjonariuszom placówki SG w Horodnicy z komisariatu Horodenka udało się w 1934 r. przejąć fundusz organizacyjny w wysokości 14889 zł i 12 dolarów USA, terenowego oddziału OUN działającego w powiecie Horodenka wydawnictwa propagandowe oraz listę jego zakonspirowanych członków.⁷ Przekazane dokumenty przez wywiadowców z komisariatu SG w Horodence organom bezpieczeństwa woj. Stanisławowskiego umożliwiło likwidację terenowych struktur organizacyjnych OUN na terenie powiatu Horodenka.

W wyniku przeprowadzonego rozpracowania przez IG w Stryju oraz na podstawie informacji uzyskanych od sieci agentów ustalono, że poprzez wysokie partie gór masywu Grogranów z terenu Czechosłowacji do Polski prowadziły dwa szlaki kurierskie wykorzystywane przez emisariuszy ukraińskich:

- z Sinijvirskej Polany na terenie CSR przez Kruchłą Młockę szczytami Niagryny do Polski, z uwagi na wstępujące trudności, terenowe niezwykle niebezpieczny,
- z Hustu na terenie CSR przez Polijanę, Klauzę w kierunku na Osmołodę i dalej w głąb Polski.⁸

Rozpracowane trasy przerzutu przez pion informacyjny MIO SG, były wybrany celowo przez organizatorów z uwagi na fakt, że teren górzysty był trudny do zabezpieczenia przez elementy służby granicznej, a także z powodu, iż po obu stronach granicy kurierzy ukraińscy mogli korzystać z pomocy ludności pogranicza oraz z pracowników zatrudnionych w posiadłościach ziemskich należących do kościoła grecko katolickiego. Według uzyskanych informacji przez wywiadowców z IG w Stryju trasą tą była przerzucana broń i amunicja oraz materiały propagandowe przeznaczone dla podziemia ukraińskiego. Szlak ten stanowił także trasę ewakuacyjną dla bojowników ukraińskich po przeprowadzeniu szeregu działań dywersyjnych na terenie małopolski.

⁷ Państwowe Archiwum w Iwano - Frankowsku - Zespół akt Małopolskiego Inspektoratu Okręgowego SG - Fond 86/1/94 s. 143.

⁸ ASG w Szczecinie Zespół akt KG SG - Charakterystyka zagrożenia przestępczością graniczną za rok 1934 jednostka nr 1045/29 s. 121.

Decydującym czynnikiem aktywizującym ruch narodowy ukraiński była próba pozyskania dla ukraińskich spraw międzynarodowej opinii publicznej. W 1932 r. przedstawiciele ukraińskich organizacji starając się wpłynąć na postępowanie władz polskich w stosunku do mniejszości ukraińskiej złożyli skargę do Ligi Narodów w Genewie na Państwo Polskie w związku z odmową udzielenia autonomii w ramach państwa, na terenach zamieszkałych przez ludność ukraińską. Fakt odmowy zajęcia się sprawą ukraińską przez Ligę Narodów i potraktowanie jej jako spraw wewnętrznych Państwa Polskiego spowodował, że organizacje ukraińskie zapowiedziały przeprowadzenie na szeroką skalę akcji zbrojnych na terenie Polski celem zmanifestowania swoich aspiracji narodowych.

W związku z planowanymi akcjami ukraińskiego podziemia na terenie Małopolski Wschodniej, kierownik Inspektoratu Okręgowego SG inspektor Jan Gorodynski, realizując wytyczne MSW, polecił podległym jednostkom przeprowadzenie wnikliwego rozpoznania środowisk ukraińskich przez agendy wywiadowcze, a także uszczelnienie granicy państwowej poprzez:

- specjalną kontrolę graniczną osób przebywających narodowości ukraińskiej,
- ścisłego zamknięcia granicy na pewien okres,
- dokładne badanie dokumentów oraz fotografowanie osób podejrzanych,
- wzmocnienie przez II linię wywiadu i przez I linię kontroli na wszystkich punktach uczęszczanych i podejrzanych na zielonej granicy, wzdłuż naszej granicy. Specjalny nadzór SG powinna skierować na powiaty turczański, dolinski i nadwórniański.⁹

Oficerowie wywiadowczy i kierownicy komisariatów zostali zobowiązani do przeprowadzenia akcji werbunkowej konfidentów ze środowisk ukraińskich, nawiązanie współpracy z wydziałami śledczymi, starostami i funkcjonariuszami Policji Państwowej w swoim rejonie służbowym. Wykonując polecenie kierownictwa MIO SG, służby informacyjne przystąpiły do werbowania poza granicami kraju konfidentów mających dostęp do organizacji nacjonalistycznych działających za granicą na terenie Rusi Zakarpackiej, Rumunii i utrzymujących kontakty z organizacjami działającymi na terenie Polski. Poprzez rozbudowaną sieć informatorów na tzw. przedpolu starano się rozpracować legalnie działające na terenie Czechosłowacji oraz Rumunii ukraińskie organizacje i stowarzyszenia, ich powiązania z polskimi organizacjami.

⁹ CPAH Lwów, - Zespół akt Małopolskiego Inspektoratu Okręgowego SG, Fond 204/1/437 s. 2.

W trakcie pracy z informatorami zalecono wykorzystywać istniejące antagonizmy jakie występują pomiędzy Ukraińcami wykorzystując do współpracy „Rusinów” w miarę możliwości starając się wprowadzać ich w nielegalnie działające organizacje nacjonalistyczne.

Realizując nakreślone wytyczne przez insp. Gorodyńskiego, służba informacyjna MIO SG przystąpiła, do werbowania konfidentów wśród ludności zamieszkałej w terenie pasa przygranicznego .

W piśmie z dnia 4 marca 1932, kierownik IG Stryj na podstawie wytycznych inspektora Okręgowego polecił, aby kierownicy komisariatów SG w pracy wywiadowczej w zwalczaniu przestępczości politycznej wykorzystywali szeregowych służby wywiadowczej szczególnie zdolnych władających, językiem ukraińskim, których należy szkolić dodatkowo celem wyspecjalizowania w wywiadzie politycznym.¹⁰

W związku z zaistniałą sytuacją w kraju spowodowaną wystąpieniem zagrożenia działalnością terrorystyczną w zainteresowaniu państwa w tym, także wywiadowców MIO SG znalazły się również legalnie działające ukraińskie organizacje gospodarcze, które posiadały swoje filie w pasie granicznym: Kooperatywy, Masło Sojuz, i społeczne Proświta, Sokił i Łuha.

Funkcjonariusze służby informacyjnej MIO SG, zostali zobowiązani, także do nadzoru w swoim rejonie, szkół ukraińskich oraz zatrudnionych nauczycieli, informowaniu o ich stosunku do państwa polskiego. Wywiadowcy SG w specjalnie sporządzanych charakterystykach nauczycieli zatrudnionych w szkołach informowali oficerów wywiadowczych o tym czy nauczyciele zajmują się wychowaniem młodzieży ukraińskiej w duchu nacjonalistycznym czy są członkami lub sympatykami ukraińskich partii politycznych. W przypadku pojawienia się podejrzeń o współpracę z OUN lub posiadania kontaktów z organizacjami ukraińskimi działającymi na terytorium Czechosłowacji nauczyciele byli poddawani stałej obserwacji przez wywiadowców MIO SG w Przemysłu.¹¹

Oficerowie wywiadowcy poszczególnych komisariatów nadzorujący wywiad polityczny, odpowiedzialni za rozpoznanie środowisk ukraińskich znajdujących się zarówno w pasie granicznym jak i poza granicami kraju przystąpili do zbierania informacji o działalności w terenie osób i organizacji według następujących kryteriów :

- oficjalne nazwy organizacji działających na przedpolu organizacji ich komisariatu,
- program polityczny tych partii o ile możliwe zdobyć broszury traktujące o tym,

¹⁰ CPAH Lwów, Zespół akt Małopolskiego Inspektoratu Okręgowego SG, Fond 204/1/437 s. 5

¹¹ CPAH Lwów, Zespół akt Małopolskiego Inspektoratu Okręgowego SG, Fond 204/1/535 s. 18

- nazwiska najważniejszych działaczy biorących udział w danych organizacjach.¹²

Polecając aktywizację działalności wywiadowczej, kierownictwo MIO SG wskazywało, iż w zainteresowaniu państwa znajdują się organizacje o charakterze nacjonalistycznym oraz organizacje związane z ruchem komunistycznym. Bardzo istotnym zagadnieniem było wprowadzenie konfidentów w struktury tych organizacji przy czym zwrócono uwagę aby służby wywiadowcze Straży Granicznej korzystały i nie przejmowały konfidentów związanych z wywiadem wojskowym i policyjnym państwa. Wszelkie koszty ponoszone przez wywiadowców, związanych pozyskaniem sieci informatorów, informacji były pokrywane z funduszu przeznaczonego w preliminarzu wydatków budżetowych Straży Granicznej na przeciwdziałanie i zwalczanie przemytnictwa.

Na podstawie informacji uzyskanych od konfidentów współpracujących z MIO SG, ustalono, że z Liberca znajdującego się na terenie Czechosłowacji w miesiącu marcu 1932 r. zostaną przerzucone grupy bojownikowi OUN w celu wywołania zamieszek na terenie małopolski wschodniej. W wyniku przeprowadzonej akcji wywiadowczej i szerokiego rozpoznania środowisk ukraińskich znajdujących się na terenie Rusi Zakarpackiej z zebranych informacji wynikało, że na terenie Czechosłowacji w oparciu o legalnie działające struktury KPZU wykorzystując kontakty z organizacjami nacjonalistycznymi zamierzały wywołać przewrót w wschodnich województwach Rzeczypospolitej z zamiarem przyłączenia tych terenów do komunistycznej Ukrainy.

Prowadząc rozpoznanie terenu pogranicza oraz przedpola pion wywiadowczy MIO SG współpracował z pionem śledczym Policji Państwowej. W piśmie z dnia 6.008.1932 nr LP.3.d.56/32 Komendant Wojewódzki Policji we Lwowie przekazywał informację, że wydział bezpieczeństwa wszedł w posiadanie wiadomości, iż do Polski z Czechosłowacji w okolicach komisariatu SG Łowoczne będzie próbować przekroczyć granice grupa 9 bojowników UNO pod kierownictwem Zabawskiego. Grupa ta miała dokonać szeregu zamachów terrorystycznych oraz napadów na urzędy pocztowe i konwoje przewożące pieniądze na terenie województwa lwowskiego. Z informacji przekazanej do SG wynikało, że Zabawski jest członkiem OUW organizacji bojowej Dymitra Wołoszczaka działającego na terenie małopolski.¹³

Podczas kontroli granicznej osób przekraczających granicę w punktach przepustowych oraz przejściach granicznych, służby odpowiedzialne za odprawę ruchu granicznego zobowiązane zostały do dokładnej kontroli osób narodowości ukraińskiej, przeszukiwania ich

¹² CPAH Lwów, Zespół akt Małopolskiego Inspektoratu Okręgowego, Fond 204/1/437

¹³ tamże s. 17

bagażu i odzieży oraz środków transportu pod kątem ujawnienia nielegalnie przewożonej broni, materiałów propagandowych, broszur i wydawnictw nie posiadających w Polsce debitu. Podczas działań na linii granicznej, rewizji pomieszczeń, w trakcie kontroli ruchu granicznego w punktach przepustkowych funkcjonariusze MIO SG wielokrotnie zatrzymywali pisma pozbawione debitu przeznaczone dla ukraińskich organizacji.. Do najczęściej zatrzymywanych pism na odcinku MIO SG należały „*Surma*”, „*Rozbudowa Nacji*”. W przypadku ujawnienia były one konfiskowane, a ich kolporterzy przekazywani Policji Państwowej.

W materiałach archiwalnych we Lwowie dotyczących MIO SG, zachowały się także skonfiskowane i zabezpieczone przez MIO SG wydawnictwa propagandowe Komunistycznej Partii Polski w języku polskim i Komunistycznej Partii Zachodniej Ukrainy w języku ukraińskim z okazji 1 - go maja 1931 r.¹⁴ Zawarta treść w ulotkach i odezwach skierowanych do ludności ukraińskiej świadczy o zaangażowaniu ZSRR w sprawy wewnętrzne, a także dążeniu państwa sowieckiego do destabilizacji we wschodnim rejonie Polski.

W trakcie działań operacyjnych wywiadowcy SG dążyli do zatrzymania kurierów z przemytem wydawnictw propagandowych przeznaczonych dla ludności pogranicza. W wyniku przeprowadzonej obserwacji podejrzanego lokalu w miejscowości Tatarów przez wywiadowców z komisariatu SG w Worochcie w październiku 1933 funkcjonariusze małopolscy uzyskali informację o przetruceniu przez granicę z Czechosłowacji nielegalnej prasy w ilości 500 szt. „*Surmy*” i 25 szt. „*Rozbudowy Nacji*”.¹⁵ Sprawa ujawnionego przemytu prasy pozbawionej debitu została wraz z materiałami operacyjnymi dotyczącymi kuriera i osób zajmujących się na terenie Polski jej rozprowadzaniem została przekazana do przez pion wywiadowczy IG Stryj do dalszej realizacji dla Urzędu Śledczego Policji Państwowej w Stanisławowie.

Podczas odprawy Naczelników Wydziałów Bezpieczeństwa Województwa Lwowskiego Stanisławowskiego i Tarnopolskiego w dniu 3 czerwca 1933 r. uczestniczący w odprawie z ramienia Komendy MIO SG oficer wywiadowczy IG w Stryju podkomisarz Edmund Gött został zapoznany z planami wywołania zamieszek na terenach wschodnich Polski przez lokalne egzekutyw OUN. *Podczas wspólnej narady przedstawiciel MIO SG, został poinformowany trasą przetrzutu materiałów propagandowych oraz celami ataków sabotażowych w terenie podległym służbowo SG, do których należały:*

- zamach na osoby urzędowe znane ze swojej gorliwości w zwalczaniu ukraińskiego ruch nacjonalistycznego,

¹⁴ CPAH Lwów, Zespół akt Małopolskiego Inspektoratu Okręgowego SG, /Fond 204/ 1/436 s. 1 – 4.

¹⁵ CPAH Lwów, Zespół akt Małopolskiego Inspektoratu Okręgowego SG, /Fond 204/ 539 s. 1.

- zamachy na ukraińskich ugodowców,
- na działaczy polskich dążących nawiązania przyjaznych stosunków pomiędzy obozem polskim policyjnego ukraińskim,
- zamach na obiekty państwowe, kasy skarbowe, pociągi turystyczne,
- zakłócenie uroczystości narodowych polskich,
- przemyt broni i bibuły, który ma się odbywać na całym odcinku MIO SG a ponadto przez Gdańsk i Cieszyn.¹⁶

W trakcie wspólnej konferencji władz bezpieczeństwa ustalono, zasady współdziałania jednostek organizacyjnych MIO SG z policją w terenie, na wypadek wyłączenia zagrożenia bezpieczeństwa i porządku publicznego w strefie nadgranicznej. Poszczególne jednostki MIO SG zostały zobowiązane do opracowania harmonogramu zdań na wypadek wystąpienia zagrożenia atakami terrorystycznymi w strefie nadgranicznej, a także planu wykorzystania wszystkich posiadanych sił i środków w tym i funkcjonariuszy operacyjnych do działań zmierzających do zapewnienia nienaruszalności granicy państwowej.

Na podstawie zachowanego planu działań IG w Stryju na wypadek wystąpienia akcji sabotażowej w strefie nadgranicznej kierownik IG w Stryju inspektor Zakliński dysponował obsadą podległych placówek SG, a także specjalnym odwodem utworzonym w tym celu przy komisariatach SG w ilości 76 funkcjonariuszy SG uzbrojonych w broń etatową oraz w nowo przydzielone MIO SG rkm.¹⁷ Na czas planowanych rozruchów do wzmocnienia sił porządkowych, przewidziano mobilizację drużyn strzeleckich Związku Strzeleckiego, nad którymi SG sprawowała nadzór.

Potrzeba zaprowadzenia ładu i porządku na terenach województw wschodnich, opanowanie działalności antypaństwowej, a także wrzenia rewolucyjnego wśród mas ukraińskich wymagało przedsięwzięcia wszelkich środków w tym uszczelnienie odcinka granicy państwowej ochranianej przez MIO SG, tak aby uniemożliwić członkom organizacji zbrojnych nielegalne przekraczanie granicy z Czechosłowacji do Polski oraz z Polski do Czechosłowacji po przeprowadzonych na terenie kraju akcji terrorystycznych. Blokada granicy miała w zamyśle władz państwa przyczynić się do odcięcia ukraińskiego podziemia od zagranicznej pomocy pochodzącej z Niemiec i Czechosłowacji, a tym samym do osłabienia ich działalności.

Zatrzymane osoby w trakcie nielegalnego przekroczenia granicy państwa, przez patrole Straży Granicznej zostawały poddawane szczegółowym przesłuchaniom w celu ustalenia kierunku przekroczenia

¹⁶ CPAH Lwów, Zespół akt Małopolskiego Inspektoratu Okręgowego SG, Fond 204/1/536 s. 1.

¹⁷ CPAH Lwów, Zespół akt Małopolskiego Inspektoratu Okręgowego SG, Fond 204/1/536 s. 10.

granicy wbrew obowiązującym przepisom prawa, ustaleniu faktycznego powodu nielegalnego przekroczenia granicy, a także gdzie przebywały poza granicami kraju i dokąd się kierowały.

Straż Graniczna aktywnie uczestniczyła w poszukiwaniu ukrywających się członków kierownictwa OUN, ściganych na terenie kraju za akcje sabotażowe przez aparat bezpieczeństwa. Jedną z akcji, w którą zostały zaangażowane wszystkie służby MI O SG w Przemyśle w tym i pion informacyjny, były poszukiwania Zenona Kossaka. Szef referatu bojowego OUN, był poszukiwany we wrześniu 1931 r. w związku z morderstwem poście Hołówki oraz za organizację napadu na Urząd Pocztowy w Truskawcu.

Po otrzymaniu wiadomości o poszukiwaniach do wszystkich pododdziałów SG zostały rozesłane fotografie Zenona Kossaka a także jego rysopis. Współdziałając z wywiadowcami P.P. strażnicy małopolscy przystąpili do zablokowania granicy, oraz do obserwacji w strefie nadgranicznej środowisk ukraińskich powiązanych z OUN w celu ujęcia ukrywającego się bojownika ukraińskiego.¹⁸

Kolejną osobą poszukiwaną przez strażników małopolskich, należąca do ścisłego kierownictwa OUN, w której zaangażowane były wszystkie jednostki organizacyjne MIO SG, był bojownik referatu zbrojnego OUN Włodzimierz Andruszkiw. Poszukiwany był w związku z dokonaniem zamachu na kierownika wydziału narodowościowego policji, komisarza Emiliana Czchowskiego we Lwowie w 1932 r. Pododdziały policji, a także Straży Granicznej na podstawie nakazu zatrzymania wydanego przez Urząd Śledczy Państwowej Policji we Lwowie, zostały zobowiązane do zatrzymania Andruszkiwa w przypadku pojawienia się go w terenie służbowej odpowiedzialności.

Według policyjnego ustalenia Andruszkiw był aktywnym członkiem UON współorganizatorem zamachu na odbywające się w 1929 r. we Lwowie Targi Wschodnie, a także dezercerem w 1930 r. z 26 p. p. wojska polskiego stacjonującego we Lwowie. Po dezercji Andruszkiw przedostał się poprzez teren Czechosłowacji do Niemiec, gdzie przy poparciu niemieckiego wywiadu na podstawie niemieckiego paszportu został przetrzucony do Polski celem prowadzenia dalszej działalności wywrotowej.

W wyniku przeprowadzonych działań przez pododdziały MIO SG polegających na „uszczelnieniu” granicy wywiadowcy uzyskali informację, iż kurierzy podziemia ukraińskiego zmienili trasę przetrzutu swoich agentów z rejonu górskiego podległego IG w Stryju, na trasę bardziej bezpieczną w rejonie Cieszyna tj. na odcinku podległym Śląskiemu Inspektoratowi Okręgowemu SG. Według informacji uzyskanych emi-

¹⁸ CPAH Lwów, Zespół akt Małopolskiego Inspektoratu Okręgowego SG, Fond 204/1/439.

sariusze ukraińscy wykorzystywali ułatwienia w ruchu granicznym pomiędzy znajdującymi się po obu stronach granicy częściami miasta Cieszyna, gdzie na podstawie podrobionych dokumentów przekraczali granicę państwową, lub też korzystając z usług lokalnych przemytników dokonywali nielegalnego przekroczenia granicy w rejonie miasta.

Jednostki organizacyjne Straży Granicznej w związku z zaistniałą sytuacją polityczną w Polsce zostały zobowiązane do informowania Komendy Głównej Policji w Warszawie jak i Wydziałów Śledczych komend wojewódzkich o osobach podejrzanych narodowości ukraińskiej przekraczającej granicę państwową. W piśmie z dnia 19.07.1934 skierowanym do kierowników Inspektoratów Okręgowych SG, nadkomisarz Buloński Wiktor zastępujący Naczelnika Wydziału Śledczego Komendy Policji Woj. Śląskiego, zwrócił się o przekazywanie informacji o ewentualnych przejazdach osób narodowości ukraińskiej przez granice, o spotrzeniach wynikających z kontroli tych osób jak również informowanie o wypadkach zatrzymania przez SG przemytu ukraińskich materiałów propagandowych lub broni.¹⁹

Obserwując przedpole wywiadowcy MIO SG uzyskali informację, iż na terenie Rusi Zakarpackiej (teren Czechosłowacji) w dniu 1 lipca 1934 w Mukaczewie odbędzie się II zjazd Młodzieży Podkarpackiej, w którym uczestniczyć będą przedstawiciele mniejszości narodowych ukraińskich z Polski Rumunii i Czechosłowacji. Z informacji tej wynikało, iż podczas obrad zjazdu będą poruszane kwestie dotyczące położenia ludności ukraińskiej znajdującej się pod okupacją obcych państw. W związku z faktem, iż w środowisku ukraińskim w okolicach Worochty znajdował się doskonale zakonspirowany konfident SG nr 27, który został zaproszony przez organizatorów zjazdu jako delegat, postanowiono wykorzystać go do działań wywiadowczych poza granicami kraju.

Po konsultacji z oficerem informacyjnym MIO SG pełniący obowiązki kierownika IG w Stryju inspektor Wiśniowski polecił oficerowi wywiadowczemu Komisariatu SG w Worochcie, skierowanie na zjazd konfidenta nr 27 współpracującego z komisariatem. *Polecono też, aby w trakcie zjazdu zachowując szczególną ostrożność zdobył następujące informacje:*

- ustalił nazwiska osób z Polski uczestniczących w zjeździe w tym osób które agitowały przeciw państwu polskiemu,
- jeśli podczas zjazdu będzie omawiane zabójstwo Ministra Spraw Wewnętrznych II PR Bronisław Pirackiego, miał ustalić jaka organizacja jest odpowiedzialna za akt terroru ewentualnie nazwiska sprawców tej zbrodni,

¹⁹ ASG w Szczecinie, Zespół akt Śląskiego Inspektoratu Okręgowego SG, jednostka 1045/136 s. 26.

- zdobycie materiałów propagandowych w tym periodyków „*Rozbudowa Nacji*” i „*Surmę*”²⁰

Na pokrycie kosztów operacji wywiadowczej konfidenta poza granicami kraju, zostały przeznaczone z budżetu MIO SG w Przemyśle środki finansowe w wysokości 300 kc i 60 zł. Po wykonaniu zadania przez konfidenta, nadzorujący operację oficer wywiadowczy komisariatu SG w Worochcie złożył szczegółowy meldunek do IG w Stryju, z której wynikało, iż podczas II zjazdu Młodzieży Podkarpackiej nie była poruszana sprawa zabójstwa ministra Pirackiego, a w związku z tym konfidentowi nie udało się ustalić sprawców odpowiedzialnych za ten akt terroru. Ponadto na podstawie dostarczonych materiałów przez konfidenta zrelacjonowano przebieg całego zjazdu oraz poruszane kwestie w trakcie obrad.

W trakcie operacyjnego rozpoznania środowisk ukraińskich wydział bezpieczeństwa ustalił, iż za organizację przerzutu bojowników UNO przez zieloną granicę był odpowiedzialny Jarosław Baranowski, który zorganizował między innymi przerzut Grigorija Macejka bojownika OUN, który dokonał w Warszawie zamachu na Ministra Spraw Wewnętrznych Pierackiego. Uzyskana informacja została potwierdzona podczas prowadzonego „*procesu warszawskiego*” członków OUN. W trakcie procesu członków OUN został szczegółowo zrelacjonowany opis przerzutu Macejki w lipcu 1934 przez granicę do Czechosłowacji w rejonie Woronienki podległej IG w Stryju oraz udział poszczególnych członków zajmujących się przerzutem ludzi przez granicę.²¹

We wrześniu 1933r. pion informacyjny MIO SG uzyskał informację, iż władze Czechosłowacji na skutek wzrostu radykalnych nastrojów na terenie Rusi Zakarpackiej ludności ukraińskiej, zmieniły swój przychylny stosunek do organizacji ukraińskich działających na terenie Czechosłowacji wydając dla Żandarmerii tajny okólnik zalecający zwalczanie ruchu ukraińskiego na terenie Rusi Zakarpackiej. Wobec powyższego faktu kierownictwo MIO SG poleciło kierownikom placówek SG nawiązać dobre stosunki z poszczególnymi komendami żandarmerii czechosłowackiej w celu wymiany informacji o ruchu narodowym ukraińskim.²² Uzyskana informacja była niezwykle cenna dla władz ówczesnego państwa polskiego z uwagi na fakt, iż teren Czechosłowacji przestał być dla działaczy ukraińskich bezpiecznym azylem, z terenu którego mogli prowadzić działania zbrojne przeciw państwu polskiemu.

²⁰ CPAH Lwów, Zespół akt Małopolskiego Inspektoratu Okręgowego SG, Fond 204/1/627 s. 5.

²¹ Zenowij Kinasz „Warszawski proces OUN na podłożu stosunków polsko ukraińskich” Toronto 1986 s. 119.

²² CPAH Lwów, Zespół akt Małopolskiego Inspektoratu Okręgowego SG, Fond 204/1/535 s. 18.

Na niezwykle ciekawą sprawę w listopadzie 1933 r. natrafili funkcjonariusze SG z placówek w Wyszku i Seneczowie z komisariatu SG w Ludwikówce. W trakcie patroli linii granicznej funkcjonariusze z tych placówek znaleźli obok polskich słupów granicznych ukraińskie znaki graniczne namalowane na okolicznych drzewach. Fakt „wytyczenia” granicy ukraińskimi znakami stanowił przestępstwo z art. 19 Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 23.12.1927 r. „O granicach Państwa”²³ Wobec powyższego faktu w celu ustalenia sprawców, do działań zaangażowani zostali wywiadowcy podlegli komisariatowi SG w Ludwikówce. W wyniku przeprowadzonego rozpracowania ustalono, iż sprawcami odpowiedzialnymi za „wytyczenie ukraińskiej granicy” są mieszkańcy Titkovic z terenu Czechosłowacji.²⁴

W historii MIO SG był to jedyny przypadek, próby zmiany oznakowania granicy przez działających w terenie nacjonalistów ukraińskich. Oznaczenie granicy polskiej narodowymi symbolami, było formą zmanifestowaniem przez działaczy ukraińskich aspiracji narodowych. Kolejną taką akcją było wprowadzenie w 1934r. ukraińskich znaczków pocztowych na terenie Rusi Zakarpackiej, które były naklejane równocześnie z obowiązującymi czechosłowackimi znaczkami pocztowymi. Pieniądże uzyskane z nielegalnie pobieranych opłat pocztowych na terenie Czechosłowacji w wysokości 10, 20, 50 hrywien miały zasilić fundusz organizacji OUN działającej na terenie Czechosłowacji. Według informacji uzyskanej z przedpola przez konfidenta współpracującego z komisariatem SG w Ławocznym, władze czeskie nie kwestionowały nielegalnych znaczków pocztowych, a listy opatrzone w ukraińskie znaczki pocztowe dochodziły do adresatów.²⁵

W szczególnym zainteresowaniu służb granicznych znajdowały się informacje o gromadzonych składach uzbrojenia informacje o planowanych próbach przemytu przez granicę broni i materiałów wybuchowych przeznaczonych dla działających na terenie Polski ukraińskich separatystów.

Prowadząc rozpoznanie pogranicza oficerowie wywiadowcy oraz funkcjonariusze placówek I linii w wyniku rewizji prywatnych posesji, składów i warsztatów znajdujących się w terenie, wielokrotnie natrafiali na ukrytą broń i amunicję, którą po ujawnieniu konfiskowali, a zatrzymane osoby po wstępnych przesłuchaniach przekazywali do Wydziałów Śledczych Policji Państwowej. Wykaz zajętego uzbrojenia przez strażników małopolskich został przedstawiony w tabeli nr 2.

²³ Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 23.12.1927 „O granicach państwa”.

²⁴ CPAH Lwów, Zespół akt Małopolskiego Inspektoratu Okręgowego SG, Fond 204/1/541 s. 1.

²⁵ CPAH Lwów, Zespół akt Małopolskiego Inspektoratu Okręgowego SG, Fond 204/1/628 s. 1 - 2.

Z HISTORII OCHRONY GRANIC

Tabela nr 2

Ujawniona i zakwestionowana przez MIO SG nielegalnie posiadana broń w latach 1930 – 1935 :

	<i>kbk</i>	<i>pisto- lety</i>	<i>Rewo- lvery</i>	<i>broń myśliw- ska</i>	<i>bagne- ty</i>	<i>amunicja różnego kalibru</i>	<i>grana- ty</i>
1930	10	-	4	3	1	34	-
1931	11	-	9	11	-	624	-
1932	29	8	15	14	4	1093	2
1933	28	16	29	15	8	885	1
1934	49	11	51	26	20	1758	2
Styczeń 1935	2	3	6	1	-	112	-
Razem :	129	38	114	70	33	4506	5

Źródło : Obliczenia własne autora na podstawie rozkazów dziennych MIO SG.

Zatrzymana broń przez funkcjonariuszy MIO SG stanowiła zaledwie część uzbrojenia znajdującego się w kryjówkach i tajnych składach różnych organizacji ukraińskich. Część zarekwirowanej przez strażników granicznych broni i amunicji niewątpliwie trafiłaby w ręce ukraińskich nacjonalistów powiększając ich arsenał. Przechwycona broń została w przeważającej mierze skonfiskowana przez funkcjonariuszy z IG Stryj, Sambor oraz Kołomyja, gdzie w strefie nadgranicznej występowała dość liczna populacja ludności ukraińskiej.

W olbrzymiej większości broń wykryta przez wywiadowców pochodziła jeszcze z czasów I wojny światowej, pozbierana przez okolicznych mieszkańców bezpośrednio po intensywnych działaniach wojennych jakie toczyły się na tych terenach lub została ukryta przez działającą w latach 1918 - 1920 na terenie Galicji Wschodniej armię ukraińską. Sporo broni, zwłaszcza krótkiej oraz kbk, która została zatrzymana przez MIO SG, była nowa pochodząca z zakupów ukraińskich na terenie Niemiec i Austrii lub ZSRR. Oprócz w/w uzbrojenia strażnicy w trakcie działań operacyjnych zajmowali także zapalniki, urządzenia sterujące do ładunków wybuchowych, części karabinów maszynowych, a w jednym przypadku niekompletną armatę.

W sferze zainteresowania służb informacyjnych MIO SG znajdowały wszelkie wiadomości o tworzonych lub istniejących składach

uzbrojenia ukraińskiego podziemia znajdujących się po stronie Czechosłowacji a zwłaszcza na terenie Rusi Zakarpackiej. Na podstawie uzyskanej poufnej wiadomości w listopadzie 1933 r. przez strażnika granicznego z placówki I linii Wyszków z komisariatu SG w Ludwikówce, służba informacyjna MIO SG, weszła w posiadanie informacji, że na terenie Czechosłowacji w rejonie szczytów Popadii i Sewuli (masyw Grganów) znajdował się ukryty w tajnych magazynach sprzęt wojskowy pozostawiony w 1919 r. przez resztki rozbitej ukraińskiej armii. Informację tą potwierdzono w rozmowie z komendantem placówki czechosłowackiej służby granicznej²⁶. W związku z faktem uzyskaniem informacji o znajdujących się składach uzbrojenia w rejonie Popadii i Sewuli został on poddany szczegółowej obserwacji przez wywiadowców z komisariatu SG w Ludwikówce.

Zabezpieczenie zielonej granicy przez pododdziały MIO SG w bardzo konkretny i wymierny sposób przyczyniłoby się do osłabienia zagranicznej pomocy przeznaczonej dla działających na terenie Małopolski Wschodniej organizacji ukraińskich bez której ruch narodowy nie mógłby istnieć, a co za tym idzie ułatwiło zaprowadzenie ładu i porządku na wschodnich kresach Polski.

Współpracując z defensywą policyjną, a także Wydziałem Bezpieczeństwa Urzędów Wojewódzkich we Lwowie i Stanisławowie, służba informacyjna Straży Granicznej przyczyniła się znacząco do ograniczenia działalności podziemia ukraińskiego i uspokojenia nastrojów w Małopolsce Wschodniej.

Za swoją postawę wierności ojczyźnie oraz złożonej żołnierskiej przysiędze, funkcjonariusze SG zapłacili straszliwą cenę. Podczas II wojny światowej, wielu obrońców kresów południowo wschodnich zostało zamordowanych przez NKWD w Ostaszkowie w 1940r podczas okupacji radzieckiej (załącznik nr 1), lub w późniejszym okresie przez policję ukraińską podczas okupacji niemieckiej.

²⁶ CPAH Lwów, Zespół akt Małopolskiego Inspektoratu Okręgowego, Fond 204/1/537 s. 1.

ANEKS

Załącznik nr 1

Wykaz zamordowanych na wschodzie szeregowych i oficerów MIO SG w Przemyślu

1. *komisarz Bocheński Józef* ur. 19.03.1899 syn Aleksandra i Wandy Inspektorat Graniczny Jasło zamordowany w Twerze.
2. *st. strażnik Bysikiewicz Józef* ur. 1896 komisariat SG Żabie Inspektorat Graniczny Kołomyja zamordowany na Ukrainie.
3. *st. strażnik Ciesielski Jan* ur. 03.01.1900 syn. Walentego Walentego Rozalii służył w placówce SG w Kułaczynie Komisariat SG Śniatyn Inspektorat Graniczny Kołomyja zamordowany w Twerze.
4. *st. przod. Lubieniecki Michał* ur. 20.08.1896 syn Joachima, komendant placówki SG Leśnica Inspektorat Graniczny Nowy Targ zamordowany w Twerze.
5. *podkom. Okulski Edward* ur. 13.07.1891 syn Jana i Marii sztab Inspektoratu Granicznego Jasło zamordowany w Twerze.
6. *nadkom. Ruciński Zdzisław* ur. 13.07.1895 syn Władysława Inspektorat Graniczny Jasło zamordowany w Charkowie.
7. *kom. Socha Stanisław* ur. 04.01.1891 syn Jana Inspektorat Graniczny Jasło zamordowany w Twerze.
8. *st. przod. Suchecki Wiktor* ur. 24.12.1892 syn Wawrzyńca i Michaliny - Inspektorat Graniczny Kołomyja zamordowany na Ukrainie.
9. *aspirant Szabowski Antoni* ur. 1894 syn Andrzeja Inspektorat Graniczny Kołomyja zamordowany w Twerze.
10. *st. strażnik Szady Mikołaj* ur. 06.12.1896 syn Marcina placówka Słobódka komisariat SG Kosów Inspektorat Graniczny Kołomyja zamordowany w Twerze²⁷.

²⁷ Na podstawie: Mirosław Jana Rubas, *Katyńska Lista strat formacji granicznych*.